

למה יש דתל"שים?**גורמים עיקריים בתהליך עזיבת חיי היהדות/ הרב יגאל לוינשטיין**

ערב טוב לכולם, שלום לכל החבורה היקרה. הנושא שאנחנו רוצים לדבר עליו הערב זה התהליך שעובר על בני נוער בעיקר, אולי גם אצל מבוגרים, תהליך של עזיבת היהדות, מה שקרוי בשפה הדתית – דתל"שים. אנשים שעוזבים את היהדות. סיבות וניתוחים. הסיבה שאנחנו רוצים לברר את הדברים, אולי זה יעזור לנו קודם כל בינינו לבין עצמנו, אם אנחנו מרגישים תהליכים כאלה שעוברים עלינו נוכל לדייק אותם ולסמן את הנקודות שכואבות אצלנו. ובנוסף, אולי גם נוכל לעזור לאחרים שמתקשים בתהליך הזה של שמירת הזהות היהודית הדתית שלהם.

בעיות של עזיבת היהדות הם לא מהיום. מאז ומעולם הבעיה הזו קיימת. מיליוני יהודים בכל הדורות לא נשארו נאמנים לתורת ישראל, ובכל דור היו בעיות (נקטע). יש כמובן דברים נצחיים, ויש דברים שמאפיינים דור. על הדברים הנצחיים, על הבעיות הנצחיות, אני לא רוצה לדבר, כי זה תמיד היה ועם זה תמיד מתמודדים. למשל, בעיות החולשות האישיות של הבן אדם. יש יצר טוב ויש יצר רע. התורה תובעת מן האדם "נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת הרע ובחרת בחיים", כלומר לבחור בטוב. זה לא פשוט. יש לנו חולשות, יש לנו קשיים, יש לנו יצרים, וזה אתגר לחיות חיים יהודיים, הם חיים תובעניים מאוד, יש בהם גבולות (נקטע), התורה דורשת מאדם לצמוח. זה דורש עבודה, דורש עמל, "אדם לעמל יולד", וזה לא פשוט. בכל אופן, זה תמיד היה, ועם הבעיות הללו התמודדו כל ספרי המוסר, כל ספרי התורה. בעיות אחרות, כמו השפעה של הבית על החינוך. אדם גדל בבית עם חינוך טוב ועם אווירה מפרגנת, אוהבת ומחבקת, לא בעולם של כפייה ובסגנון כוחני, אז ממילא נעים לו בתוך העולם היהודי, המשפחה הדתית ואין לו שום סיבה לקום ולמרוד ולבעוט בדברים האלה. ולעומת זאת, יש חינוך של כפייה, חינוך לא נעים, אדם מזהה את הכפיה או הסגנון הלא נעים בבית עם היהדות וממילא רוצה לברוח מזה. אז זה בעיות של חינוך וגם הן היו מאז ומעולם ולא משהו חדש.

יש גם הרבה פעמים בעיות של מעמד היהדות, בלי קשר לאידיאולוגיה, בלי קשר לפילוסופיה, סתם מעמד היהדות בעולם, בחיים. אתה נמצא במקום שבו הרוב הוא לא דתי, או יהודים שחיים בחו"ל בין גויים. מעמד היהדות הוא מיעוט נחות ואדם לא אוהב להיות עם החלשים ועם המעטים, הוא אוהב להיות עם החזקים, עם הרבים. אז זה סתם חולשות אנושיות שתמיד היו אותן, תמיד היה רצון להיות חלק מכולם, בלי קשר לאידיאולוגיה, אדם רוצה להיות חלק מהרוב, הוא לא אוהב להיות מיעוט, לא אוהב להיות שונה, וכן הלאה.

אלה בעיות שתמיד היו. אני רוצה להתמקד על תהליך החילון האדיר והמואץ שמתרחש בדורות שלנו שאנחנו שייכים אליהם. במאה חמישים שנים האחרונות יש תהליך אדיר ומואץ, גם בעולם הכללי וגם בעולם היהודי, של עזיבת היהדות, מה שקרוי תהליך החילון. המאפיין המיוחד של התהליך הזה, הוא לא כפי החילון שהיה בעבר, זה לא עזיבה תוך כדי נפילה מוסרית, להפך, בין האנשים הלא דתיים ישנם אנשים שקומתם המוסרית היא זקופה, היא ישרה, היא הגונה, אנשים טובים בכל פרמטר יהודי. ואנחנו שואלים את עצמנו בדורות האלה מהם המאפיינים, או האם אנחנו יכולים לדקור את הנקודות, לסמן את הנקודות המרכזיות שמאתגרות את היהדות במאה שנים האחרונות. רוב העם היהודי עד לפני מאה חמישים שנה היה רובו ככולו יהודי במובן הדתי, ואנחנו רואים שהיום רוב העולם היהודי איננו דתי, למרות שברוך ה' אנחנו בפרספקטיבה אחורה רואים, בתור אדם שכבר כמה עשרות שנים בארץ, כנער צעיר גדלתי בחברה שכמעט ולא פגשה אנשים דתיים, או שהיו בה אנשים דתיים שהתביישו בדתיות שלהם. כמעט ולא ראינו כיפות ברחובות. והיום ברוך ה' יש ריבוי של דתיים, יש גאווה יהודית וכו', אבל תהליך החילון עדיין נמצא בכל מקום, כולכם מכירים את זה מקרוב, במעגלים משפחתיים, כיתתיים, חברתיים, תנועות הנוער, מכל מקום אנחנו מכירים את התופעה, החברים הטובים ביותר שלנו.

אני רוצה לדקור שלוש נקודות בסוגייה, אתן אותן בכותרות ואח"כ אפרט אותן.

נקודה ראשונה – התפשטות החכמה בעולם. האדם נעשה חכם. ביותר חלקי חיים הוא מסוגל לפתור את הבעיות בכוחות עצמו. החכמה הזו זוקפת את קומתו של האדם ביחס לקב"ה, מעין "כוחי ועוצם ידי", אבל לא במובן השלילי אלא במובן האמיתי, שאדם באמת מסוגל. הנקודה הזו יותר מאפיינת את

העולם המודרני בכללו. אנחנו היום חיים בתרבות שנקראת פוסט מודרנית. היא הוסיפה בעיה נוספת על הראשונה. ומכל מקום, היכולת האנושית הולכת ומשתכללת מיום ליום.

הנקודה השנייה – אובדן האמת. אנחנו חיים בתרבות שהנקודה המרכזית שלה, של הפוסט מודרניזם, היא שאין אמת. הכול יחסי, כל אחד והאמת שלו. הדבר הזה מאתגר את תורת משה, עליה אנו אומרים "משה אמת ותורתו אמת". וזה כבר שאלה אחרת לגמרי, וזה לא קשור לנקודה הראשונה של התפשטות החכמה.

שתי הנקודות הראשונות הן נקודות פילוסופיות, מחשבתיים. הנקודה השלישית היא יותר נפשית פסיכולוגית, והיא מאופיינת בתחושת נחיתות של אנשים דתיים, נוער דתי, כלפי החברה החילונית שנראית בעיני רבים מתוכנו כמוצלחת, טובה, נאורה, כמתקדמת ואנחנו באיזשהו מקום אוחזים בעולם קצת יותר עתיק, פחות מתקדם, פחות נאור. כמובן שזה דבר לא אמיתי, אבל אלו הן התחושות. נקרא לזה – תחושת נחיתות של בחור דתי כלפי אחיו החילוני.

אלו שלושת הנקודות אותן אני רוצה לפתח ולהסביר, וגם כמובן להוסיף דרכי התמודדות בקווים כלליים. כמובן שהערב לא נוכל לפתור את כל הבעיות אלא רק לתת כיוונים.

הנקודה הראשונה – התפשטות החכמה. התפשטות החכמה בעולם זה תהליך שהתחיל כבר במאה השביעית. זה תהליך ארוך ומשמעותי שבו העולם המדעי הלך והתפתח והיכולת האנושית הלכה וצמחה בהיקפים, והיכולת גדלה באופן עצום. איך זה משפיע על הדת? אני לא מדבר על שאלות שהמדע שאל וגרם מבוכה דתית, כמו שאלת האבולוציה והאם היא בריאה היא באופן חד פעמי נבראה או באופן אבולוציוני של תהליך. ואני גם לא מדבר על שאלות ביחס לגיל העולם. אני לא מדבר על שאלה ספציפית בה המדע אתגר את היהדות. אני מדבר על עצם התפשטות היכולת של החכמה האנושית.

ואסביר למה אני מתכוון – כשהאדם הוא חלש הוא מחפש מי שיעזור לו לפתור בעיות. לפני שהמדע המודרני היה קיים, אז האדם בדברים הכי יסודיים היה חסר אונים. אנחנו מתפללים כל ראש השנה לקב"ה על 'בני חיי ומזוני'. בעברית – ילדים, חיים ומזון. בשפה יותר מודרנית: בני – שהלידה תהיה קלה ובריאה ושלא יהיו בעיות עקרות. חיי – בריאות. מזוני – פרנסה. הדברים הכי יסודיים של האדם. האדם, עד העולם המודרני, היה מאוד מאוד מוגבל ביכולותיו לתת מענה אמיתי. ילדים מתו בלידה, ילדים מתו ממחלות, גיל החיים הממוצע עד לפני מאה שנה, תחילת המאה עשרים, עמד על ארבעים. הייתם מאמינים? היום עקפנו את השמונים בממוצע. היום חברות הביטוח מתקשות לתת מענה למבוגרים שבתוכנו בפנסיה, כי תוחלת החיים מתקדמת בקצב כ"כ מהיר שהחישובים הכלכליים לא מספיק מתאימים כדי לתת מענה לאנשי הגיל השלישי שכמותם הולכת וגדלה. בארץ ובעולם כולו. העולם הרפואי נותן מענה אדיר, בעולם העתיק בני האדם מתו צעירים, ילדיהם מתו צעירים, נשים מתו בזמן הלידה, הלידה הייתה אחד הדברים הכי מסוכנים בחייה של אישה, תמותת תינוקות הייתה רחבה מאוד, החיים היו קצרים ושאלת הפרנסה הייתה קשה ביותר. בעולם הקדם מודרני אנשים מתו מרעב. אנחנו חיים בעולם כזה של שפע שאנשים מתים היום מהשפע. המחלות שלנו הן לא מחלות של מסכנות, הן מחלות של אנשים שבעים. מחלות לב, עודף שומנים בדם, סכרת, עודף ממתקים. אנחנו היום חיים בעולם שבו המחלות הן שייכות לשפע.

אין ספק שהתרחשה מהפכה חיובית, אם כן הכול טוב, מצוין, מה הבעיה בזה? השלכה של זה היא התלות ברבש"ע. עד המהפכה המדעית האדם היה תלוי ברבש"ע בעל כורחו. מי יתן מענה לתמותת תינוקות? תפילה. מי יתן מענה לעקרות? הרב'ה, האדמו"ר שיתפלל עלינו. מי יתן פרנסה? תפילות ואדמו"רים שיתפללו. מי ידאג לבריאות? תפילות. אדם התפלל כל היום וכל הלילה לבורא יתברך על כל פינה בחייו. הוא קם בבוקר הוא התפלל, הלך לישון הוא התפלל. החיים היו בסגנון 'מאין יבוא עזרי, עזרי מעם ה'". כל המנטליות הייתה תלות מוחלטת כמו ילד קטן שתלוי בהוריו. תינוק שנולד, בשנותיו הראשונות הוא חסר אונים והתלות שלו באביו ובאימו היא טוטאלית, הוא לא יכול לעשות שום דבר וכל קושי הכי קטן הוא צועק או אמא או אבא. זה בעצם, כמשל, היה המצב שלנו עד העולם המודרני. האדם, משחר ההיסטוריה ועד ממש העולם המודרני, היה בעמדה של ילד, במובן של היכולות, וכל בעיה גדולה או קטנה הוא זעק לאלוקים, אבא רחום וחונן הצילנו והושיענו בכל מרחב החיים.

התלות הזאת יצרה הכרח של קשר בין אדם ובין הבורא. הבעיה הייתה לא רק יהודית, היא הייתה אוניברסלית, ולכן בכל העמים כולם, כולם היו דתיים. זה לא היה משהו שאפיין את היהודים. כל העולם המערבי היה דתי נוצרי, כל העולם הערבי היה דתי, כל העולם היהודי היה דתי, כל העולם היה דתי. כי

כל אדם באשר הוא היה תליתי בבורא יתברך מתוך הכרח. לא הייתה דרך אחרת למצוא מענה לבעיות ולקשיים. זה לא שתמיד התפילות נתנו מענה, ולא שתמיד התפילות נענו, אנחנו יודעים שהקב"ה הוא אבא שלפעמים נענה לתפילות ולפעמים לא, אבל זה היה המצב.

מה עשה העולם המדעי? מהפכה ביחס של האדם לקב"ה. ובעצם זה כמו תהליך גמילה של ילד בבית. ככל שאתה יותר גדול אתה פחות זקוק להורים שלך. זה לא שאתה חושב שההורים טובים או לא טובים. אתה שמח שיש לך הורים, אבל אתה לא תלוי בהם. בטח חלקכם כבר קיבלתם (לא שמעתי), מקבלים את המפתח, הלכתם חופשי לעשות מה שאתם רוצים, נוסעים לטייל, מתארגנים, מתפתחים, יש לכם יכולות, אתם שמחים, וגם ההורים מאוד מאוד שמחים בזה שאתם נעשים עצמאיים. מערכת היחסים איננה כבר דבר של תלות. האדם המודרני, בתהליך של כמה מאות שנים האחרונות, נעשה מצב שהתלות בקב"ה הלכה וקטנה. האדם הולך ומגלה שהוא יכול לעשות את רוב הדברים שהוא זקוק להם בחיים בכוחו ובעצמו. נתחיל מהרמה הפרטית – שאלת הבריאות והולדת ילדים, היום המדע, כל אישה שיש לה בעיה, קושי בלידה, היא פונה לפרופסור, בין שהיא דתית בין שהיא לא דתית, והם פותרים את הבעיה. תשעים או תשעים וחמישה אחוז מבעיות הפוריות היום נפתרות היום בבית חולים. שאלת תמותת תינוקות הגיעה לאחוזים אפסיים עד שאין כמעט תופעה כזאת שילדים (לא שמעתי). זה כ"כ מדהים שאין חשש ללדת, לא לאישה ולא לתינוק. אורך החיים שלנו התארך ללא היכר, יותר מאשר הכפיל את עצמו במאה שנה. ושאלת הפרנסה, יש פרנסה בשפע. ברוך ה', לא שאין עניים, ודאי שיש עניים, אבל יש כ"כ הרבה שפע שאפשר לעזור לכולם. המדינה שלנו משופעת, העולם המערבי, בכל מקום שהחכמה התפתחה והמדע התפתח, שם גם הרעב הסתלק. איפה יש רעב בעולם? איפה שאין מדע ואיפה שאין חכמה. פה בארץ רואים התפתחות מדהימה של המזון, של הכלכלה, של כל אורחות החיים.

אם כן, "בני חיי ומזוני", שעליהם אנחנו מתפללים, ושעליהם היינו בוכים כל ראש השנה בכל התפילות בכל הדורות, היום בלי שאנחנו שמים לב לאט לאט, כיוון שאנחנו לא תלויים ברבש"ע ובעצם האדם מסוגל לתת מענה לכל צרכיו, כמעט מקצה לקצה, ובאמת בעברית עדינה בשקט נגיד – הוא לא צריך את רבש"ע. למה הוא צריך אותו? אם עד היום הייתה במערכת היחסים תלות, אני זקוק לך שתעזור לי בדברים שאני לא יכול לעשות, מהרגע שאני יכול לעשות אז אני כבר לא תלוי ברבש"ע, ובעצם מערכות היחסים הולכות ומתנתקות לא בגלל שאני אפיקורס, לא בגלל שאני לא מאמין שיש הקב"ה בעולם. תשאלו את רוב האנשים, גם אנשים שלא שומרים תורה ומצוות, האם אתם מאמינים שיש בורא לעולם? יגידו לך, כן. אבל אין לזה שום נפקא מינה לחיים, זה לא נוגע לחיים. הקב"ה בשמים, אפשר לכבד אותו פה ושם, מסורת וחגים ומנהגים, זה בסדר אבל זה לא נוגע לחיים, אני את החיים מנהל יופי. (לא שמעו משפט שלם). איפה פוגשים את הבורא? פוגשים אותו בבוקר בתפילת שחרית, ורובנו ברגע שגמרנו את התפילה רצים לעיסוקנו, ואנחנו עד מנחה לא מדברים אתו, לא מתקשרים אתו. אנחנו מנהלים את החיים, אם אנחנו מוכשרים אז אנחנו מצליחים ואנחנו נעזרים איש ברעהו כדי לפתור בעיות, ואדם הוא יצירתי ובעל יכולות, ופוגשים עוד פעם את הקב"ה במנחה וערבית. אבל בעצם החיים מתנהלים בלי רבש"ע. תהליך ההתרחקות מרבש"ע לא נעשה בגלל שאנשים החליטו לכפור בה' יתברך. זאת לא הבעיה. ולא בגלל שיש כמה שאלות וסתירות בין המדע ליהדות, אלא פשוט האדם נהיה בעל יכולת, הוא עומד על רגליו בכוחות עצמו והוא לא תלוי תלות קיומית ברבש"ע.

עד עכשיו דיברתי ברמה האישית. ברמה הלאומית הכללית רואים, שיבת ציון, תהליך שעליו התפללנו אלפיים שנה, על גאולתם של ישראל, על קבץ גלויותינו מארבע כנפות הארץ. היהודים בכו על זה בכי מר וכואב. בתשעה באב נפוליאון ראה את היהודים שוכבים על הארץ ובוכים. זה כ"כ גרם לו להתפלא, עד שהוא שאל אותם על מה הם בוכים. הם אמרו לו שבית המקדש חרב לפני אלף שבע מאות שנה. הוא אמר, עם שעדיין בוכה אלף שבע מאות שנה על היכלו, הוא עם שגם ישוב אליו. מי שמסוגל בעוצמה כזו לשמור זיכרון כזה אדיר. אבל היום כשאנחנו יושבים בתשעה באב אנחנו לא בוכים כ"כ הרבה. יש לנו ארץ. אבל מי חולל את תהליך שיבת ציון? כשאנחנו מסתכלים, התנועה הציונית, זה זקיפת קומה של העם, אנשים לקחו את גורלם בידם, הפסיקו להתפלל ולחכות שנס יקרה והמשיח יגיע, קמו ועשו מעשה היסטורי שאין לו אח ורע בהיסטוריה. ביציאת מצרים רבש"ע עשה את הכול, פה אנחנו חוללנו את הכול. אנחנו אנשים מאמינים ויודעים שמאחורי כל זה רבש"ע מסתתר, אבל בחוויה הסובייקטיבית מישהו חולל את התנועה הציונית, מי שהביא את עם ישראל לציון, בחוויה הסובייקטיבית אנחנו עשינו את המעשה, האדם, העם.

כלומר, אנחנו רואים שבמעשים הבחיריים שלנו, ההצלחה מאירה לנו פנים. איפה אנחנו פוגשים את רבש"ע? אם אתה אדם דתי, אז בתפילות. ואם אדם הוא לא דתי, אז במקרים של קצה – בשעות משבר, כשמישהו נפטר אז מתעורר משהו אצל אנשים של קרבת אלוקים. כשיש נגיד מחלה קשה, אולי סופנית שהרופאים לא יודעים מה לעשות אז מתפללים גם אנשים שלא רגילים בתפילה. אנחנו רואים דבר מדהים, ככל שהיכולת האנושית גדלה כך בעצם נוצר תהליך ניתוק מרבש"ע במובן הקיומי של החיים. אנחנו מסתדרים עם החיים. כמו שהקב"ה אמר למשה רבינו, כשעם ישראל זועק אל ה' כשהוא מול הים, אומר לו ה': "דבר אל בני ישראל ויסעו". מה אתם צועקים, לכו קדימה, תעשו. אנחנו חיים בעולם של "דבר אל בני ישראל ויסעו". זה מציאות שלא רק שהיא לא שלילית, היא מציאות חיובית. כמו הורים שמאוד שמחים בהצלחת הילדים שלהם, ככל שהילדים יותר עצמאיים, הם מחנכים אותם לעצמאות, וכשהם נעשים עצמאיים, כשהם לוקחים את גורלם בידיהם והם מקימים משפחות, והם לא תלויים יותר בהורים שלהם, ההורים מאוד גאים בזה, ההורים מאוד שמחים במצב הזה שהילדים שלהם נעשו עצמאיים ולוקחים את גורל חייהם בידיהם.

אם כך, איך אנחנו נותנים מענה לריחוק כזה, שהוא ריחוק שנוצר על רקע חיובי? תשובה – מערכות היחסים, כמו של הורים וילדים, צריכים להשתנות מתלות להזדהות. מתלות להשפעה, מתלות לגודל. שהמפגש עם רבש"ע לא יהיה על בסיס התלות בבורא, אלא על בסיס הרצון שהחיים יהיו גדולים יותר, משמעותיים יותר, מוסריים יותר, עדינים יותר. רבש"ע זה לא רק היושב שם בשמים, זה הופעת תורתו בארץ. המפגש עם התורה צריך להיות מפגש של הזדהות, המפגש עם הבורא צריך להיות מפגש עם המידות האלוניות שהן המקורות והשורשים למוסר האלוני שהוא השורש של המוסר האנושי – מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא חנון אף אתה חנון. המפגש עם רבש"ע, לא בתור מקור לבכיינות ולתלות בו, אלא למפגש מעורר השראה. כמו שיש אנשים בחיים שהמפגש שלנו איתם הוא מעורר בנו השראה. השיחה איתם, הדיבור איתם, לראות את מעשיהם ודוגמתם האישית, איך הם חיים את הצד האצילי שבהם, את צלם אלוקים שבהם. המפגש עם רבש"ע צריך להיות מפגש של הזדהות, מפגש של גודל, מפגש של אצילות, מפגש שמרומם את החיים. אנחנו יודעים שבלעדי המפגש עם רבש"ע, מידותיו, הנהגותיו, מחשבותיו של הבורא והנהגותיו של הבורא, שכל זה מתגלה בתוך תורתו, חיינו יהיו קטנים, אנוכיים, חסרי מעוף חסרי מבט, חסרי סולם שניצב ארצה וראשו בשמים. המפגש עם רבש"ע זה מפגש עם הנשמה, לא במובן של האינסופיות, אלא במובן של הגודל, של צלם אלוקים שגנוז בקרבנו. כשאנחנו פוגשים את אלוקים אנחנו בעצם צריכים לפגוש את הצלם אלוקים שבקרבנו, להוציא אותו מן הכוח אל הפועל, כדי שירומם את חיינו. מעבר מחיי תלות לחיי הזדהות והשראה.

זה משנה את כל הגישה. בעבר, גם אם פחות למדו או יותר למדו, פחות העמיקו ויותר העמיקו, התלות הייתה תלות ואנשים כולם היו דתיים כי כולם היו צריכים ולא הייתה ברירה. אבל היום העסק נעשה בחירי. רבש"ע הגדיל את הבחירה החופשית, וכשהכרח קטן הבחירה גדלה, וככל שהבחירה גדלה צריך להכניס את ממד ההזדהות, כי אנחנו צריכים לבחור לפגוש את רבש"ע. רבש"ע כבר לא מכריח אותנו, אלא אנחנו צריכים לבחור להיפגש, בידוענו שהמפגש הזה הוא מפגש מרומם, מפגש מגדל, מפגש מצמיח, ועושה אותנו אנשים גדולים יותר, מוסריים יותר, עדינים יותר, חושבים יותר, אנושיים יותר, מלאכיים יותר. זה המעבר שהעולם המודרני בעצם מכריח אותנו לעבור, מתלות להזדהות. זה דורש מאתנו עבודה בחירית.

עד כאן נקודה ראשונה. היא אגב לא נעצרת. זה שאני עכשיו עובר לדבר על נקודה שנייה זה לא סותר את זה שהנקודה הזו שאני מדבר עליה היא רק משתכללת ומתפתחת כל הזמן. היכולת האנושית רק גדלה יותר. העולם הוא בעל יכולות.. נכון כולם אומרים, הנה אתה רואה קורונה, בני האדם מוגבלים. ברור שבני האדם מוגבלים, אבל בתשעים וחמישה אחוז מהחיים שלנו אנחנו לא חיים את הקורונה, בתשעים וחמישה אחוז מהחיים שלנו אנחנו חיים הצלחה מסחררת של האדם בכל תחומי חיינו. אז לבוא ולהגיד שהנה הקורונה מראה שהאדם הוא מוגבל, זה נכון. זה גורם שהאדם יבין שהוא מוגבל, שלא תהיה לו גאווה, שיהיה צנוע, שידע שיש רבש"ע וגבוה מעל גבוה שומר, וכל מה שהוא רואה את יכולותינו ושמח בהם, זה הוא נתן לנו את היכולות האלה, ו"כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה" זה כשזכרת "כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל", שזה מרומם את האדם שנפגש עם רבש"ע. זה ודאי שיעור חשוב שהקורונה נותנת. אבל זה לא משנה את הנקודה היסודית שדיברתי עליה, שהיכולת האנושית רק הולכות וגדלות ומתפתחות, וממילא לחזור אחורה לתלות זה לא יהיה, ולכן אנחנו צריכים לעבור לעולם של הזדהות, לעולם של תוכן, עולם של אהבה, עולם של שייכות לרבש"ע.

נקודה שנייה – בעיקר אחרי מלחמת העולם השנייה העולם עבר תהליך תרבותי מאוד מאוד עמוק של שינוי, לא במובן של היכולות הטכנולוגיות, בזה העולם התקדם, המדע ממשיך להתפתח, אלא במובן המחשבתי תרבותי. ההבדל בין העולם המודרני לפוסט מודרני, זה נוגע בנקודת האמת. העולם המודרני חשב שאדם יכול להחליף את הקב"ה גם במציאת נקודת האמת בחיים. האמת, המשמעות, לא צריך כבר את רבש"ע שיתן לנו משמעות לחיים דרך תורתו, האדם מספיק חכם והוא יכול לענות לעצמו על כל השאלות. אבל אנחנו רואים שעברו כמה מאות שנים, המדע לא נותן תשובות לשאלות הכי חשובות של החיים – משמעות החיים, הערכים המוסריים, האמת בחיים, המצפון, השאיפות. המדע לא נותן את זה.

יותר חמור מזה – העולם המדעי הביא את העולם בתחילת המאה עשרים, המאה הקודמת, לשתי מלחמות נוראיות, מלחמת העולם הראשונה והשנייה והשוואה בתוכן. יש פילוסופים גדולים שטוענים שהעולם הפוסט מודרני הוא.. יש שני פירושים למילה 'פוסט'. יש 'פוסט' שהוא אחרי העולם המודרני, ויש 'פוסט' שהוא אנטיזה לעולם המודרני. יש טוענים שזה הכול נולד אחרי מלחמת העולם השנייה. מחאה, התרסה, אכזבה מהאדם המודרני שטען שהוא מבין בערכים, במוסר ובמצפון וחולל מלחמה זוועתית שכל המין האנושי היה שותף בה, עשרות מיליוני בני אדם נהרגו בכל העולם. האכזריות והרשע העולמי התגלה בתרבות הכי מתקדמת והכי נאורה, בגרמניה, שהייתה פסגת התרבות המדעית, פסגת האנושות המודרנית, שהיא חוללה את הפשע הכי גדול מבחינה מוסרית שהיה בתולדות המין האנושי.

התוצאה – האנושות עברה טלטלה וזעזוע ומשבר אמון של האדם ביכולותיו. האדם הפוסט מודרני טוען, בעצם כנגד העולם המודרני, שאתה האדם, אולי היכולות שלך גדולות, אבל אתה לא יודע את האמת, ולא רק שאתה לא יודע את האמת, אלא פשוט אין אמת. כל אחד והאמת שלו. תפיסת העולם הזאת התפשטה באופן אדיר בשבעים שנים האחרונות, לארץ היא הגיעה רק לפני עשרים או עשרים וחמש שנה, כי רובנו היינו עסוקים, העם היהודי עסק פה במלחמות ולא היה לנו זמן לפילוסופיות ולשינויים תרבותיים, כולנו עסקנו בלהציל את העם היהודי השב לציון מפני הערבים שרצו להשמידנו. בעשרים שנים האחרונות מלחמות קיומיות כבר אין, אף אחד לא מצליח ולא יכול גם לגרש אותנו לים, יש מלחמות קטנות, קוראים לזה מערכות, סבבים, סבבי לחימה, לבנון ועזה, זה לא מלחמות קיומיות. זה מלחמות, וגם נהרגו בהן מיטב בנינו, יום הזיכרון בפתח, אבל אין כאן איום קיומי יותר על העם היהודי.

בעקבות האכזבה מהאכזריות האנושית נולדה הפוסט מודרנה. הפוסט מודרנה זו השקפת עולם שאומרת שבעצם היומרה של האדם לדעת את האמת, היא חוללה את כל הזוועות. כל אחד אמר איזה אמת, הוא טען שהאמת שלו היא בלעדית, וכתוצאה מכך הוא גרם להמון שפך דם והרג של בני אדם בשם אמיתות שלכאורה הוא חשב שהן האמת. זה גרם להרבה אסונות.

מה אומר העולם הפוסט מודרני? האדם, אתה לא יודע את האמת. אבל אתה יודע למה אתה לא יודע את האמת? כי אין אמת. אין אמת אחת. כל אחד והאמת שלו. מדוע? פילוסופים רציניים מאוד טענו טענות מאוד מאוד רציניות למה האדם לא יכול באמת לדעת את האמת. טענה ראשונה טען הפילוסוף קאנט. הוא אמר – אתה יודע מה זה האמת? זה לראות את כל התמונה כולה. האדם הוא קטן. הוא לא יודע את העתיד, הוא לא יכול להקיף במחשבתו את הכול. העולם הוא לא רק מה שהוא רואה בעיניים, יש לעולם פנימיות ופנימיות לא רואים. והאמת היא צריכה לראות את התמונה הכוללת. האדם רוצה לדעת את האמת, הוא לא יכול. אחרי זה דיברו עוד כמה פילוסופים חכמים ואמרו, שהאדם שמנסה לברר הוא סובייקטיבי. מה המוח שלי יודע, מה הרגשות שלי יודעים, הרי כשאתה מסתכל על העולם אני מכניס את האישיות שלי פנימה, אני קולט דרך החושים והם מוגבלים, האישיות שלי משפיעה על מה שאני רואה, אדם בדיכאון רואה עולם שחור, אדם שמח רואה עולם נעים ונחמד. זאת אומרת, העמדה היא סובייקטיבית והיא משפיעה על מה שלכאורה אנחנו רואים. וכן הלאה טענות כאלה ואחרות. הפילוסוף, אחד המרכזיים שלהם – פוקו, הוא טען שבכלל אין דבר כזה. האדם כל כולו בנוי על ידי החברה ואין שום דבר נכון, עוצבנו כתוצאה מתהליכים היסטוריים כאלה ואחרים והכול במקרה. זה שאתה חושבת כך, יכולת באותה מידה לחשוב אחרת. אתה גדלת בחברה מסוימת, עוצבת באופן מסוים, אין כאן משהו נכון או אמיתי, לא בזהות האנושית ולא במציאות בכלל.

שלושת הטענות האלה, בלי להיכנס להרחבה שלהן, בעצם פירקו פילוסופית והחוויה ההיסטורית שהמין האנושי חולל, בעיקר העולם הנאור, שהוא חולל עוולות כאלה נוראיות כמו מלחמות העולם, הם גרמו

למהפכה תרבותית במחשבה האנושית. אין יומרה לחפש אמת. יותר מזה – המילה אמת מפחידה יותר מכל.

סיפור קטן – אנחנו נמצאים בפורום מעניין מאוד של ראשי מכינות קדם צבאיות חילוניות ודתיות, ואנחנו נפגשים ועוסקים בעניינים שברוח ובמחשבה, מה שניתן לאחד בין הקצוות שבתוך החברה הישראלית. אחד המפגשים נסב סביב הניסיון לחפש את המשותף. אז בשביל להיפגש אחד עם השני כל אחד היה צריך להגיד כמה מילים על תפיסת עולמו. מי שעזר לנו שמה, מנחת קבוצות שעזרה לנו, היא בעצם אמרה לנו שהדרך הכי טובה להכיר בן אדם זה לא שהוא יספר סיפור על מחשבותיו אלא שהוא יגיד מילה אחת שהיא המילה הכי חשובה לו בחיים, או לחיוב או לשלילה. או מילה שהוא הכי מזדהה איתה, או מילה שהכי מעצבנת אותו. מאוד קשה להגדיר את החיים שלך במילה אחת, אבל היא לא נתנה לנו אחרת. התחיל שמה סבב. הראשון שדיבר, הוא אמר, אני יש לי מילה אחת, זה אדם לא דתי, ראש מכינה, הוא אמר שהמילה שהכי מפחידה והכי מקוממת אותו בחיים זו המילה 'אמת'.

כשאני שמעתי אותו אומר את הדבר הזה, אני פשוט הייתי בהלם. שאלתי את עצמי, מה אני חושב על המילה אמת. מיד קפץ אצלי – 'חותמו של הקב"ה אמת', 'משה אמת', 'תורתו אמת'. אני שאלתי את עצמי, וואו אני והוא לא בדיוק חושבים אותו דבר על הדבר הכי מהותי. אמת. ואח"כ המשך הסבב. אבל כשאני שמעתי את זה, עד כמה זה קומם אותו, והוא הסביר עד כמה זה מקומם, הוא הסביר שכל הזוועות, כמו שסיפרתי לכם מקודם, הזוועות האנושיות שנעשו במאה שנים האחרונות הן היו כתוצאה מאנשים שהתיימרו לדעת את האמת. ואני עומד מולו, ואצלי זה אחרת. שאלתי את עצמי אח"כ, ביני לבין עצמי, שאלתי את עצמי – עד כמה המילה אמת ביהדות היא חשובה. כי אתם יודעים, לא כל הדברים הם מרכזיים ביהדות. יש דברים שהם הלב ביהדות, כמו יג עיקרים של הרמב"ם, ויש דברים, איברים, כמו איזה מנהג – תפוח בדבש זה מנהג. אם לא נעשה תפוח בדבש בראש השנה היהדות לא תתמוטט. לסדר את הקערה בסידור של שולחן ערוך, או בסידור האר"י, גם אם לא נסדר לא כך ולא כך ליל הסדר לא יתמוטט והיהדות תישאר. אבל כששאלתי את עצמי, אם אני מאמץ את השקפת העולם שאין אמת ביחס ליהדות, מה ישאר מהיהדות? הרי כל ההלכה בנויה על ההנחה שיש אמת, שיש דבר נכון ויש דבר לא נכון. יש לא מוסרי. לא הכול אותו דבר. היום בעולם שבו אנחנו חיים הוא הלך כ"כ בצורה רדיקלית בתפיסה שאין אמת, במובן הזה שגם אין עמדה מוסרית נכונה. זאת אומרת, הכלל שהוא שבעצם כל מחשבה וכל מעשה הם לגיטימיים כל זמן שלא פוגעים באחר. יוצא, שמה שאצלנו נחשב לעבירות ואיסורים חמורים, או עמדות מוסריות או הרגשות מוסריות בלתי צודקות, בעולם הכללי יחשבו ללגיטימיות לגמרי.

אני אתן דוגמאות – הקנאה, התאוה והכבוד, כשאני לא מזיק לאיש, האם הם מותרים או אסורים? אצלנו הם אסורים מצד עצמם, כי גם בנפש האדם הם הפך צלם אלוקים, זה החולשה האנושית. אבל אם אני מתגאה באוטו שלי מאחורה, כתוב לי על הסטיקר באוטו שלי מאחורה, יש לי ארבע על ארבע, לא לי, לי אין כזה, אבל נניח שיש לי. אם אני אכתוב מאחורה סטיקר ואתלה 'ימותו הקנאים', מה עשיתי משהו לא בסדר, שיפסיקו להסתכל על האוטו שלי כולם. כשאני רוצה כבוד, או רץ אחרי הכבוד, מה הבעיה בזה אם אני לא מזיק לאיש ולא פוגע באיש. אני יכול להיות רודף כבוד, מה הבעיה בזה. אם אני מקנא, וכתוצאה מזה אני מנסה להשיג בכל כוחי דברים, מה הבעיה בזה לכאורה. קנאה תאוה וכבוד, יאמרו לך אנשים, לא רק שהם לא מוציאים את האדם מן העולם, אלא בעולם התחרותי שלנו ובעולם של הפרסום שלנו, בעולם של מעמד וכבוד, בעולם שלנו קנאה תאוה וכבוד מכניסים את האדם לעולם. למה אתה אומר מוציאים את האדם מן העולם? אנחנו אומרים שאצלנו העולם זה העולם המוסרי, עולם של צלם אלוקים, וכשאדם מוציא את עצמו מן העולם המוסרי וצלם אלוקים זה נקרא לצאת מן העולם. אבל בעולם רלטביסטי, רלטביזם זה יחסיות, כשאין אמת, אין מוסר, אין אמת מידה למוסר ואין אמת מידה לשום דבר, כל עוד אתה לא פוגע במישהו אז זה בסדר גמור. גם אנחנו מסכימים שאסור לפגוע באף אדם, זה ברור שאנחנו מאמינים בזה, זה יסוד של היהדות, של אל"ף ב"ת, אבל לא שם אנחנו נעצרים. דברים אחרים. לא תנאף. בעולם הפוסט מודרני, אם זה בהסכמה, אין איסור. אצלנו "לא תנאף" זה איסור אבסולוטי, וזה לא תלוי בהסכמה כן או לא. וכן הלאה על זה הדרך כ"כ הרבה דברים, זה מדעים, זה רעידת אדמה.

תגידו, טוב זה בעולם מבחוח אבל מה זה נוגע אלינו. אבל זה נוגע אלינו מאוד. כשאני הולך היום לבתי הספר, אני שומע מורות שמספרות לי את החוויות שלהם. הייתי באיזה בית ספר וסיפרו לי שמה, יש שם מורה שסיימה שיעור, בסוף השיעור, שיעור מצוין ואפילו התלמידות הקשיבו ונהנו. אחת התלמידות

בסוף השיעור הרימה את היד ואמרה למורה, תראי המורה, מה שאמרת זה דעתך. מה בעצם עשתה התלמידה למורה? הפכה את כל השיעור ללא רלוונטי. לא בגלל נימוק או טענות. היא הפכה את כל דברי המורה לשאלה שנוגעת לחייה של המורה בלבד. זה שאלה סובייקטיבית, וכל דבריו הם סובייקטיביים. זה נוגע אליך המורה, מה זה נוגע אלי. את חושבת כך, ואני חושבת אחרת. גם בוויכוחים היום בין הורים לילדים מוטמע הסגנון הזה. אבל אמא זו דעתך, אבא זו דעתך. בעצם מה הטענה שעומדת מאחורי זה – כל מה שאתם אומרים הוא לא רלוונטי.

אגב, זה לא משנה מה אומרים, כי בעולם פוסט מודרני גם ההיגיון לא משחק תפקיד. מדוע? כי יאמר האדם, טוב זה ההיגיון שלך, לי יש ההיגיון אחר. אה, תנמק, תסביר. בעולם פוסט מודרני לא צריך לנמק ולא צריך להסביר, בעולם פוסט מודרני הרגשות הסובייקטיביים הם המדד, ו'ככה אני מרגיש'. איך היום הסגנון? עם רגשות לא מתווכחים. זה לא נכון, היהדות מתווכחת עם רגשות. רגש הקנאה, אנחנו אומרים – אני מקנא. אני מסכים איתך שזה מקנא, אבל ליהדות יש עמדה ביקורתית כלפי הקנאה. אני רודף אחרי הכבוד. כן, יגידו לך, אדוני, זה רגש פסול, אתה צריך להתגבר עליו. אתה כועס, כן, אבל אתה צריך להתגבר על הכעס. אתה מתמלא בגאווה, אתה צריך להתמלא בענווה. אתה צריך להתגבר על תחושות שליליות מבחינה מוסרית. כן. האמירה הזאת כאילו זו אמת מוחלטת, 'כך אני מרגיש', זה לא עושה את זה למוסרי. אבל בעולם פוסט מודרני, כשאני אומר 'כך אני מרגיש', זה הופך להיות גם נכון. מה פתאום זה נכון? בהיעדר קריטריון לאמת, בהיעדר אמת מידה למוסרי ולא מוסרי, למחשבת, אתה עומד נבוך מול המעשים הכי מוזרים, מול הרגשות הכי משונות, ומחשבות הכי חריגות, ואתה צריך לכבד את הכול, לכבד את השונה כי אין אמת מידה. בצלם אלוקים ברא את האדם, וצריך לכבד כל אדם באשר הוא אדם, במובן של לא לפגוע ולא להעליב, אבל במובן של לכבד מחשבות שהן לא מוסריות, לכבד הרגשות לא מוסריות, לכבד מעשים לא מוסריים, מה פתאום לכבד את זה?! ביהדות מעריכים את הבושה. ממה אנחנו מתביישים? בושה זה מידה טובה. במה? במעשים לא נעימים, בהרגשות לא מכובדות. היכולת לעשות תשובה בנויה על זה שאני מתבייש בדברים השלייליים, אבל בעולם הפוסט מודרני אני לא מתבייש בכלום כי הכול לגיטימי והכול אפשרי, גם המחשבות, גם הרגשות וגם המעשים.

יוצא, שהשקפת העולם הזאת, שאנחנו חיים בתוכה והיא עוטפת אותנו מכל עבר, היא בעצם נקרא לזה, היא מושכת מתחת ליהדות את השטיח שעליו היהדות עומדת. ליהדות יש אמות מידה. מסילת ישרים הוא ספר של אמת מידה של מהו קריטריון למוסר. רבש"ע, נתן התורה, הוא המקור של האנושות כולה, לא רק של העם היהודי, אם עד היום היה בעולם איזשהו מקור למוסר, זה תורת ישראל, זה הנבואה הישראלית. הפנומן ההיסטורי הישראלי תרבותי הוא המקור היחידי והבלעדי בעולם לאורך כל שנות ההיסטוריה למושג מוסר, לטוב ורע, לאמת ושקר. אבל בעולם הרלבטיסטי, היחסי, בהיעדר אמת, הוא בעצם פירק את כל הסמכות שיש בכלל בעולם אמת, את כל הסמכות של האמת, וכל המחשבות וההרגשות הם כל אחד והאמת שלו, כל אחד נכון לעצמו מה שהוא רוצה, כל אחד בונה לו במה, כבר אין סולם לעלות בו אלא השטיחו את הסולם המוצב ארצה וראשו בשמים, הסולם שוכב על הרצפה, לא צריך לעלות לשום מקום, לא צריך לעשות תשובה על שום דבר. כל עוד לא פגעת במישהו, אתה לא צריך לעשות תשובה על כלום ומה שנקרא 'החיים תותים'. אין תביעות, אין אתגרים, אין דרישות, החיים מפנקים, ועוד פילוסופית. יש לנו עכשיו עיגון פילוסופי לזה שכל אחד יכול לעשות כל העולה על רוחו, מתי שהוא רוצה, איך שהוא רוצה, איפה שהוא רוצה.

זה דברים שנאמרו במפורש על ידי הפילוסופים, פוקו דרידה ולויטר, כולם פילוסופים פוסט מודרניים. אבל זה שהם אמרו את זה, זה לא איכפת לנו, מה שמטריד זה שהשקפת העולם הזאת, והרגשות האלה חודרים לתוכנו.

איך מתמודדים? התמודדות היא לשים חזיתית את הבעיה. אדם אומר לעצמו, שומע, ביושר דברי אמת, דברי מוסר, הוא מרגיש בתוכו 'אוהו, כל אחד והאמת שלו', זה סימן שההרגשות של התרבות העוטפת אותנו כבר חדרו לליבי. אנחנו צריכים להתמודד מול האמת. אנחנו צריכים לברר איך התורה היא אמת, איך רבש"ע נתן התורה, את הוודאות שיש בתורה. צריך ללמוד את זה, צריך להעמיק בזה. זה שגדלנו בבית דתי זה עדיין לא עושה את זה בתוכנו, זה צריך לחדור לתוכנו. צריך לברר את זה, את אמיתותה של תורה. יש הרבה שאלות שנוגעות לזה. למשל, האם כשאנחנו אומרים שיש אמת בתורה, 'משה אמת', איך זה מתייחס לשבעים פנים בתורה, הרי יש רבנים שאומרים ככה ויש רבנים שאומרים אחרת. זה בתוך היהדות? תמונת המבט של התורה על החיים היא רחבה, היא מקיפה, יש בה צדדים שונים,

והיכולת להתקדם מבחינה מוסרית בלי לאבד את עקרונות היהדות, אפשר מצדדים שונים להתקדם. התורה פונה לנפשות שונות, וממילא צריך לבנות סולמות שונים בעבודת ה'. אבל זה לא משנה את העיקרון שיש עמדה מוסרית ויש צלם אלוקים ויש מידות רעות ויש מידות טובות. זה לא מתיר את הכול. זה שיש שבעים פנים לתורה, זה כמו 'חנוך לנער על פי דרכו'. כשאומרים 'חנוך לנער על פי דרכו', אנחנו לא מתכוונים לומר שאין חינוך. אנחנו מחנכים להוציא את צלם אלוקים שבאדם, אדם שהוא יותר פחדן, אז נחזק אצלו את מידת האומץ ואדם שהוא יותר אנוכי, אז נחזק אצלו את מידת הנדיבות. זאת אומרת, זה שיש לכל אחד מאתנו תכונות שונות ואופי שונה, כשם שפרצופיהם שונים ודעותיהם שונות, זה לא אומר עכשיו שכל אחד והאמת שלו במובן הזה שאין אמת ואין אמות מידה מוסריות. מסילת ישרים הוא נכון לכולנו וכולנו לומדים מסילת ישרים. גם במסילת ישרים כל אחד נמצא במקום אחר, כל אחד מדגיש דבר אחר, כי כל אחד נמצא בעמדה נפשית אחרת מחברו, וזה בסדר גמור.

החסידות והמתנגדים, הם לא חלקו על היסודות של היהדות. החסידות פגשה עולם של אנשים שהיה קשה להם ללמוד, והדגישה את השמחה וגמילות החסדים ועשיית המצוות. העולם הליטאי פגש את האנשים שמוסגלים ללמוד והיו חזקים בלימוד תורה, אז הם העצימו את הלימוד וחיזקו אותו ודרך זה לגדול ולצמוח בעבודת ה'. אלו ואלו דברי אלוקים חיים. זה בסדר גמור. השבעים פנים בתורה אינם סותרים את העיקרון שיש אמת מוסרית, כלומר אמת אליה אנחנו צומחים, שיש באדם צלם אלוקים אותו צריך להוציא מן הכוח אל הפועל, ויש זוויות שונות, יש סולמות שונים שאפשר לעלות בהם אל הר בית ה'. אבל העולם הפוסט מודרני שטוען שאין אמת מתכוון לומר אין לאן לשאוף. האדם בורא את עצמו, אדם יוצר את עצמו, אדם קובע לעצמו איזה ערך שהוא רוצה, כל מה שהוא רוצה, כל מה שהוא לא מזיק לאף אחד אחר. וכשאנחנו יודעים שאין אידיאל אליו לצמוח, אז החולשות האנושיות, הצד החומרי שבאדם, שהוא כמו משקולת, הוא מטביע את האדם באנוכיות. בהיעדר אידיאל כללי לחיים, האדם מתנפץ על סלע אהבת עצמו. ולכן, כשאנחנו הולכים ומפנימים יותר ויותר את הרלטביזם, את הסובייקטיביות, שכל אחד והאמת שלו, אנחנו לאט לאט, בלי שאנחנו מבינים ושמים לב לכך, אנחנו מתרחקים מנאמנות לתורה, ממחויבות לתורה, ממחויבות להלכה, מתרחקים מהמחויבות לעמדה המוסרית של צמיחה והגדלה וחשבון נפש ותשובה, והכול נהיה בעינינו לא חשוב וזה לא משנה אם זה כך או כך, כל זמן שאני אדם 'טוב' מה שקוראים, שלא הזקתי לאיש ולא פגעתי באיש ולא עשיתי רע לאיש, אני בסדר. נכון שזה בסדר שלא הזקתי לאיש, אבל זה לא בסדר ביחס לשאלה לאן אתה צריך וראוי לצמוח.

אם כן, זאת עבודה גדולה, לברר איך משה אמת ותורתו אמת, ואיך זה מסתדר עם שבעים פנים לתורה, ומה זה שונה מול הפלורליזם שאין אמת בכלל ואין אמות מידה וכל אחד בונה לו אמות מידה. צריך לברר את הסוגיות, אני לא מקל ראש בהם, אבל אני מסמן את הבעיה, אני מסמן את הכיוון לפתרון, וצריך את זה אח"כ להרחיב.

נקודה שלישית ואחרונה – רגשי הנחיתות. רגשי נחיתות הם אחד הרגשות הכי קשים לאדם בשביל להיות הוא עצמו. כי בעצם האדם זקוק להערכה של מישהו אחר כדי להעריך את עצמו. אחד הדברים הכי יסודיים באדם זה כבוד עצמי. לא כבוד במובן שאני רוצה שיכבדו אותי, ונקרא לזה בשפה יותר יפה ומכובדת – הערכה עצמית. הערכה עצמית זה אחד הדברים הכי חשובים באדם. מהערכה עצמית נולדת המוטיבציה באדם לעשות דברים, כשיש הערכה עצמית אדם שמח, כשיש הערכה עצמית אדם יודע לפרגן לאחרים. כשאין הערכה עצמית כל הדברים שאמרת כמעט ולא קיימים. כמובן שזה לא שחור ולבן, יש כמובן דברים של ביניים. אדם לא שמח, אדם חסר ביטחון, אדם זקוק כל הזמן למשוב מאחרים מה הם חושבים. שיגידו עליו שהוא טוב, שהוא מוצלח. הוא תלוי כל הזמן במה שאחרים אומרים. אדם בלי הערכה עצמית לא יכול לחיות, כי אחד מהשניים – או שהוא מעריך את מה שיש בו, או שאם הוא לא מעריך והוא לא יכול לחיות בלי הערכה, אז הוא נהיה תלוי בהערכה. (לא הבנתי כמה מילים). אתם מבינים את המשמעות של זה? כשאני תלוי במה אחרים יעריכו אותי, אני כל הזמן מנסה לרצות אותם. אני אעשה מעשים או ידבר, או יתנהג, כפי מה שאני חושב שיעריכו אותי. זה ברמה האישית. עכשיו נעלה לרמה הציבורית.

הציבור הדתי ציוני. כציבור דתי ציוני אנחנו הגענו לתהליך הציוני אחרי הציונים הכללים, החילונים. מי שעלה לארץ פה, מי שחולל את כל המהפכה הציונית הגדולה.. נכון, יגידו שעליה הראשונה הייתה דתית, אבל היא לא הצליחה והברון נאלץ להציל את המושבות הראשונות. מי שבעצם הפך פה את המדינה לפלא היסטורי, זה מעליה שניה, החלוצים החילונים שחוללו את המהפכה ההיסטורית, את

התנועה הציונית. התנועה הזו הייתה תנועה חילונית, והיא חוללה את הפלא האדיר הזה. אכן, המזרחי, מה שנקרא התנועה הציונית הדתית, הצטרפה אל המהפכה הכללית, ותמיד היינו גלגל חמישי בעגלה. הציונות הכללית עלתה לארץ, עלינו אחריהם, הם הקימו תנועות נוער, גם הקמנו אחריהם, הם הקימו התיישבות, קיבוצים, גם אנחנו הקמנו התיישבות וקיבוצים אחריהם, הם הקימו את הצבא, ומה שלפני הצבא, באנו אחריהם, הצטרפנו אליהם. בנו את הכלכלה, באנו אחריהם. כל דבר גדול שנעשה פה במדינה הנפלאה הזו שאנחנו חיים בתוכה, עכשיו כשמגיעים ליום הולדת שבעים ושתיים שנה בעוד כמה ימים, כל הדברים האלה התנועה הציונית הגדולה עשתה את זה ואנחנו הצטרפנו. תמיד המצטרף על מישוהו שהוא גדול, בכור, קודם לך, מוצלח ממך, פורץ הדרכים, אתה תמיד מרגיש שאתה רק שני. והתוצאה היא, שבלי שאנחנו שמים לב, אנחנו בעצם פיתחנו תמיד את התחושה שהם המוצלחים, הם הטובים.

אז אם הכוונה שאנחנו רוצים להידמות להם, זה כבר מתחילה להיות בעיה. הרי בתחומים שהם עשו דברים טובים, ודאי ראוי להידמות, זה מצוות של תורה – ליישב את הארץ, לקבץ גלויות, אלו מצוות עשה. אבל השאלה האם אתה עושה את זה מצד שזה מצוות עשה דאורייתא או שאתה עושה את זה בגלל שהם החילונים המוצלחים עושים את זה ואני רוצה להידמות להם. מאי נפקא מינה? הנפקא מינה היא, כשהם ירצו דברים אחרים, אתה תעשה כמוהם כי בעצם הם קובעים את סדר היום.

יותר מזה – אם אנחנו רק שניים, אנחנו תמיד נהיה זקוקים להערכה של האח הגדול, האם גם אנחנו בסדר בעיניכם. כמו שהאחים הקטנים תמיד רוצים שהאחים הגדולים יגידו להם כמה הם טובים ומוצלחים, כי עוד אין להם הערכה עצמית משלהם.

פעם ראשונה שהצלחנו לצאת ולעשות משהו מצד עצמנו, גם זה התחיל ביחד אבל אח"כ נשארנו לבד, זה ההתיישבות ביהודה ושומרון. היא התחילה יחד עם החילונים, מי שהקים את ראשית ההתיישבות בבקעת הירדן זה מפא"י החילונית, כל היישובים שם הם יישובים חילונים, וכן הלאה, ואחרי זה היינו ביחד והלכנו קדימה ואחרי כמה שנים נשארנו לבד כמעט במהלך הזה, ובכל זאת היינו גאים כי אנחנו חשבנו שאנחנו עושים מעשה גדול והיסטורי. אבל הוא לא היה רחוק כלל מתפיסת העולם החילונית הכללית של הציונות ביישוב הארץ, כבר עשו את זה לפנינו, רק אנחנו המשכנו את זה בעוד חלקים של הארץ, שהחילונים התווכחו האם ראוי או לא ראוי לעשות. אבל עדיין זה ישב על הבסיס הקלאסי שהציונות ידעה להעריך.

גם ההליכה לצבא. כשהקמנו את המכינות הקדם צבאיות לפני שלושים שנה, שוב הצעירים הדתיים רצו בעצם להידמות אז למי שהוביל, שזה היה התנועה הקיבוצית, הקיבוצניקים שהיו בכל היחידות המפוארות ועשו את המבצעים המיוחדים, והנוער הדתי רצה להידמות מאוד מאוד למצליחנים החילונים. שוב חיקוי, שוב רצון להידמות ל. בעיקר הרצון לקבל חזרה משוב שגם אנחנו בסדר.

העמדה הזאת משאירה אותנו כל הזמן בעמדת נחיתות נפשית. כשאתה פוגש נער חילוני, הרבה פעמים שואלים אותי אנשים – איך אני אסביר לחילונים את מה שאנחנו אומרים ואת מה שאנחנו חושבים בכל הסוגיות של התרבות, משפחה, זהות יהודית של המדינה, וויכוחים שיש היום בחברה הישראלית שסוערת בכל מיני וויכוחים תרבותיים ואידיאולוגיים. הרבה חבר'ה שומעים אותי מדבר, ואני מסביר מה אנחנו חושבים על פי התורה ועל פי היהדות, ואומרים לי, 'בסדר, בסדר, אבל איך נסביר את זה לחילונים?' מהשאלה הזאת ניכר שהאדם לחוץ להסביר. מה אתה כ"כ לחוץ להסביר לחילונים? החילונים לא לחוצים להסביר לדתיים את מה שהם עושים. למה? לכאורה מי שצריך לשאול את השאלה.. מי שמחלל שבת לא לחוץ להסביר לאדם דתי למה הוא מחלל. הוא לא מתנצל על זה שהוא מחלל שבת. אבל אני צריך להסביר למה אני כן שומר שבת. וואו. איך זה יכול להיות דבר כזה מוזר? מי ששומר שבת זה צריך להיות הדבר היותר נכון, היותר ראוי, היותר מוסרי, היותר צודק, ומי שלא שומר שבת צריך להרגיש אי נוחות כי איך יהודי לא שומר שבת. אבל עצם העמדה הזאת מראה מי למעלה ומי למטה ושני הצדדים מסכימים מי גבוה ומי נמוך, מי נאור ומי חשוך. העמדה הזאת היא שורש הכי עמוק של עזיבת היהדות. אדם לא אוהב להיות עם האנשים המסכנים. אדם לא אוהב להיות חלק מהאנשים הנחותים. אדם רוצה להיות עם המצליחים, עם הטובים, עם הנאורים, עם המתקדמים. זה לא שאלה פילוסופית, זה שאלה פסיכולוגית עמוקה מאוד.

כל זמן שאין באדם הדתי זקיפות קומה פנימית, שהוא יודע שהוא חי חיים טהורים, ישרים, אמיתיים, איכותיים, גדולים, שהם ראויים לצלם אלוקים שבאדם, כל זמן שהוא לא חי בתודעה כזאת שאלה החיים האמיתיים, הוא כל הזמן.. זה נקרא כבוד פנימי, והוא כל הזמן בהערכה ומשוב.

עבודה גדולה שאנחנו צריכים לעשות זה לצאת מהמקום הזה. גם אם שנים רבות היינו במקום אחר, אנחנו צריכים לזקוף קומה פנימית, לא במובן של גאווה, במובן של אמון שהדרך שאנחנו חיים היא הדרך הנכונה לעם ישראל, היא הדרך הנכונה שתתפשט על כל כלל ישראל, והיא בסופו של דבר הייעוד של העם היהודי שיצא ממצרים וקיבל את התורה והגיע אל הארץ אחרי מסע של אלפי שנים בשביל לממש את הייעוד הזה. והייעוד הזה חי בתוכנו, אנחנו מכירים אותו. התורה היא לא שלנו, הדתיים, התורה היא של כלל ישראל. והייעוד ההיסטורי הוא של כלל ישראל. זה שבמהלך העשרות שנים האחרונות הכפירה בבלבה, החילונית בבלבה את הייעוד, ויש כאלה שרוצים להיות עם ככל העמים, בסדר, אז זה בלבול, בלבול היסטורי שיכול להיות אפילו הרבה זמן. אז מה? זה לא עושה את זה לנכון, זה לא עושה את זה לאמיתי, זה לא עושה את זה לצודק. אי אפשר להכחיש, התנועה הציונית החילונית באה לארץ כשרבים מן הדתיים אמרו לא לעלות לארץ, וזו הייתה טעות והחילונים צדקו, הם באו לארץ וחוללו את הפלא של קיבוץ גלויותינו מארבע כנפות הארץ, וצריך להודות על הטעות הזאת, ועל זה שאנחנו הצטרפנו אח"כ כשהם הלכו קדימה. נכון שלפניהם כבר הגאון מוויילנא הוא שלח את התלמידים וביניהם היו ראשונים שחוללו את התנועה עוד לפני התנועה הציונית החילונית, ונכון שגם העליה הראשונה הייתה עליה דתית, נכון שהשורש והשאיפות של החילונים כולם נבעו מתוך הכיסופים לציין במשך אלפיים שנה בתפילות, והמנוע, הרוח הייתה כל השאיפות הדתיות לציין, ומתוך זה נעה התנועה הציונית קדימה, נכון. אז זה מעורבב כל התהליך הזה. אבל מה שנעשה הוא צודק ואמיתי, ואנחנו יודעים להודות שזה צודק ואמיתי. אבל לא מכאן אנחנו נוליד רגשי נחיתות ליהדות ולדרך היהדות. זה צריך לזקוף קומה פנימית. כל אדם דתי צריך לחנך את עצמו באופן פנימי להאמין ולהזדהות עם התורה ועם היהדות ועם הדרך הזאת, לא רק כדרך חיים אישית פרטית לו לאשתו ולילדיו, אלא שזו הדרך הנכונה לכל כלל ישראל, לכל עם ישראל, לכל הדורות, לכל ההיסטוריה, לכל המין האנושי, "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".

אנחנו רואים את התרבות העולמית שהיא בפשיטת רגל. הפוסט מודרניזם גרם לפשיטת רגל רוחנית תרבותית. איפה נמצא הפתרון? לא במקום שאומרים שכל אחד והאמת שלו. אלא במקום שיש אמת, שיש צלם אלוקים. זה פה, זה בתורה. יש לנו, נקרא לזה, את התשובה לחוסר האונים של חוסר המשמעות בחיים שהפוסט מודרניזם הוליד, ואנחנו עומדים נבוכים מול תרבות פוסט מודרנית שאיבדה את הכיוון של המשמעות לחיים, ואנחנו עם המשמעות של החיים נבוכים ומרגישים קטנים ולא רצויים ולא אהובים ופחות.

הייתי פעם באיזה הרצאה והסברתי כמה דעות, לא חשוב, זה היה ציבור לא דתי דווקא, ומישהו אמר לי שהדעות שלי הן דעות חשוכות. אז התשובה הראשונית שענית זה – מי קובע מה חשוך? מי קובע מה חשוך? אני טוען שהדעות שלי הן נאורות ושלך הן חשוכות. (לא שמעתי משפט אחד). רק השאלה היא העמדה. הוא הניח הנחה, והיא הייתה פשוטה לו, שהוא האור ואני החושך. עכשיו אני צריך להסביר. אני אמרתי, הפוך, לפני שאני מסביר בוא נניח הנחה אחרת. אמרתי, מי קובע מהי אמת המידה לאור ולחושך? אמרתי, אצלי אמת המידה זו התורה, "ויאמר אלוקים ויהי אור". אין אור אלא תורה. התורה היא האור. ואמות המידה והפרמטרים המוסריים והמחשבתיים לנכון וללא נכון ולמוסרי וללא מוסרי, זו התורה. אז אם על פי אמת מידה מה שאני אומר זה מתאים לתורה מבחינה מוסרית, אז זה נאור, זה אור. ואם זה מנוגד לזה, זה חושך. מה אמת המידה שלך? מה שהעולם אומר – הסובייקטיביות, כל אחד והאמת שלו. מה שהעולם בכללו טוען, העולם שאיבד את המצפן הרוחני והמוסרי. על מה אנחנו מדברים בכלל.

את הגאווה היהודית הזאת צריך להחזיר ללבבות. יהודים ככה עברו את כל האלפיים שנות גלות, מתוך עמדה יהודית שאנחנו יודעים שאנחנו חיים חיים אמיתיים מול הדתות, מול הנצרות, מול האיסלם. פתאום הגענו לעולם רלטיביסטי שאיבד את האמת ואנחנו פתאום מבולבלים, אנחנו לא יודעים שאצלנו נמצאים חיים טובים. לא אצלנו ברמה האישית, בתורה. צריך לבנות גאווה יהודית, וזה תלוי בהזדהות. אתה לא יכול להיות יהודי זקוף אם אתה לא מזדהה עם חיי היהדות.

אני אסיים עם דברים שכתב אחד מגדולי ישראל בדורות האחרונים, שהתמודד עם ההתבוללות של היהודים באירופה, בעיקר בגרמניה, שם הייתה ההתבוללות הכי גדולה. זה רבי שמשון רפאל הירש.

הוא אמר כך: "מי שמשוכנע שדעותיו אמיתיות וצודקות, חייב להביע אותן". זה לא תלוי במידת התמיכה שיש או ברמת ההתנגדות. אתה לא צריך להיות כ"כ מודאג איך אתה תסביר לאחרים מה שאתה מאמין בו. קודם כל תאמין בזה. יש לי חבר טוב, מפקד טייסת שחזר בתשובה לפני כמה שנים. הוא היה חילוני, קיבוצניק, איכותי ביותר, חזר בתשובה. פעם אחת פגשתי אותו ושאלתי אותו, תגיד לי איך כל החברים שלך, המפקדים האחרים, בטייסות, זו תופעה די נדירה שמפקד טייסת חילוני חוזר בתשובה. זה לא תופעה שרואים אותה כל יום. זה נדיר מאוד. איך מתייחסים אליך המפקדים האחרים? לועגים, לא לועגים, צוחקים, לא צוחקים? התשובה שלו הייתה מרתקת. הוא אמר לי, זה הכול תלוי באיך אני מתייחס לעצמי. כיוון שאני שלם עם מה שאני זה גורם לאחרים לכבד ולהעריך אותי. לדעתי, תשובה פגז. אם היינו מגיעים לדרגה הזאת, שאנחנו מזדהים עם מה שאנחנו עושים, היו מכבדים אותנו. ולא היינו כ"כ מוטרדים ממה יאמרו עלינו. האיש הזה הוא בעיני דמות להתבוננות, לראות איך הוא חי.

הרש"ר הירש כותב: "האמת היחידה שהלכה לאיבוד, מבלי כל אפשרות להחזירה", כן, יש חברות בהם האמת הלכה לאיבוד, "היא אותה האמת שלא היה למחזיקיה אומץ לדבר בגילוי לב עבורה". ואני אומר גם, שלא היה למאמינים בה האומץ לומר את זה וגם להרגיש ככה, עוד לפני שמסבירים, להאמין בזה. הבעיה הכי קשה להסביר לא מתחילה מהמילים הנכונות שחסרות לנו, היא מתחילה בזה שאנחנו צריכים להיות שלמים בדרך שבה אנחנו, כי לא תמיד האמת זה המילים המהוקצעות והמלומדות הנאמרות, אלא היא ודאות פנימית. ודאי צריך גם לומר דברים אינטלקטואליים ודברים של טעם, אבל זה לא מתחיל מהמילים, זה מתחיל מהוודאות הפנימית שצריכה להיות לנו. "האמת לא הובסה מעולם מכוח ההתנגדות", עזיבת היהדות לא מתחילה מזה שלא יודעים לענות, "היא הובסה רק כשחבריה המאמינים היו חלשים מדי להגן עליה". עזיבת היהדות לא מתחילה מאחרים שיש להם טענות וקושיות על היהדות, עזיבת היהדות מתחילה מזה שאנחנו חלשים בוודאות. והרבה פעמים זה נובע רק בגלל שאנחנו מרגישים נחותים, שאחרים נדמים בעינינו יותר מוצלחים ויותר טובים. הבעיה הזאת, צריך להתמודד איתה, ולדעת שאורה של תורה זה אור שאין בעולם, זה אור צלם אלוקים, זו לא גאווה זו ענוה גדולה כלפי רבש"ע, כלפי עם ישראל ועתידו ותרבותו וזהותו, כלפי העולם כולו, שאנחנו יודעים שיש לנו שליחות גדולה, שליחות היא ענוה ולא גאווה.

אלו שלושת הנקודות ובכמה מילים נסכם –

הראשונה: בתקופה המודרנית, הקושי התעורר בעקבות הגדלת היכולת האנושית, שבעצם גרמה לאדם להיות פחות תלוי בה' במה שהוא צריך בחיים, וזה גרם לרבש"ע להיחשב פחות נדרש. צריך לשנות את כללי הקשר ולהפוך מקשר של תלות לקשר של הזדהות.

השנייה – פוסט מודרנה. בעולם אין אמת, וכל אחד בורא לו ויוצר לו בחיים את המשמעות לעצמו. אנחנו אומרים, יש אמת, ויש שאיפות, ויש גודל ויש לאן לצמוח. משה אמת ותורתו אמת.

השלישית – התמודדות עם רגשי נחיתות. הגם שהעולם החילוני באמת פרץ את הדרך לשיבת ציון, ובזה אנחנו שמחים להיות שותפים עם מעשה היסטורי כזה אדיר, אבל עדיין המחשבות והדעות לא צריכות להפוך אותנו לאנשים שמרגישים רגשי נחיתות. משה אמת ותורתו אמת, צריך לגרום אצלנו הזדהות פנימית עמוקה.

ביום העצמאות, העצמאות היא לא רק פיזית, עצמאות מעמים אחרים, היא גם עצמאות רוחנית. פה יש לנו הרבה מה לתת ולהעניק. עצמאות תרבותית ורוחנית למדינת ישראל, למשפחותינו ולכל אחד באופן אישי. יש הרבה מה לזקוף קומה באופן ענוותני כשליחים. אני מאחל לכולכם, נוער צעיר, העתיד הגדול לפניכם, האחריות על עם ישראל היא עליכם, מאחל לכולכם הצלחה בכל אשר תעשו, וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו.